

προόδου. Ἐξετάζονται αἱ ἀριστοτελικαὶ λογικαὶ ἀρχαὶ καὶ αἱ διακριβωτικαὶ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἐπιφέρει εἰς αὐτάς, καθὼς καὶ ἡ ἀξία τῶν νεωτέρων ἀρχῶν τῆς διατηρήσεως, τοῦ ἀμελητέου, τῆς συγκεντρώσεως, τῆς ἀπλοποιήσεως, τοῦ ταυτισμοῦ, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀντιστοιχίας, γίνεται δὲ μεθοδικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν. Ὡσαύτως ἀποτιμῶνται αἱ δυνατότητες τῆς μεταθέσεως τῶν ἐπιστημονικῶν νόμων ἔξω τῆς περιοχῆς ἔνθα οὗτοι ἀποδεδειγμένως ἰσχύουν (σσ. 86—87). Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξετάζεται ἡ διαδικασία τῆς εὐρέσεως καὶ ἡ ἐπισήμανσις τοῦ κινδύνου τῆς ἀπὸ τῆς ζητήσεως τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίσεως χάριν χρησιμοθηρίας, ὡς καὶ τῶν δυνατοτήτων ποὺ παρέχει εἰς τὴν ζήτησιν αὐτὴν τὸ τυχαῖον ὑπογραμμίζουν τὴν ἐνότητα τῆς πνευματικῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος (σ. 89). Τὸ κεφάλαιον κλείει μὲ μερικὰς γλαφυρὰς σελίδας ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος, τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου, τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, καὶ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς διαίρεσεως τῶν ἐπιστημῶν, ἐνῶ τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον (σσ. 103—127) ἀποτελεῖ μίαν περιεκτικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστημολογίαν.

Τὰ συμπεράσματα (σσ. 129—142) τῆς σ. ἐκ τῆς ἐξετάσεως παντοίων προβλημάτων, κυρίως ὁμῶς τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων τοῦ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ζήτησιν εἰσαχθέντος αὐτοματισμοῦ πρὸς τὴν καθαρὰν ἐρευνητικὴν προσπάθειαν τοῦ πνεύματος (καὶ ἐδῶ ὡσαύτως αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως τῶν πνευματικῶν προθέσεων καὶ ἐπιτευγμάτων εἶναι ἐνδεικτικαί), ἐμφανίζονται αὐτόχρημα αἰσιόδοξα: «ἡ καταφυγὴ εἰς τὰς τυποποιήσεις καὶ εἰς τὸν αὐτοματισμὸν δὲν προτρέπει . . . τὸν λόγον εἰς ῥαθυμίαν· ἀντιθέτως, ἐὰν συντελεῖται ἐν ἐπιγνώσει, αὐξάνει τὴν δυνάμιν τοῦ ἐλευθεροῦσα αὐτὸν ἀπὸ ὀρισμένης δουλείας, καὶ ἐπιτρέπουσα οὕτω εἰς αὐτόν, ὅπως χωρῆση περαιτέρω εἰς τὴν ἐρευνάν του εἰς τὴν ὁποίαν ἡ δημιουργικὴ φαντασία παίζει ῥόλον ἀποφασιστικόν» (σ. 142).

Εἰς τὰ περιθώρια ποὺ τῆς ἐπέβαλεν ὁ ἐκδότης, ἡ σ. κατώρθωσε νὰ γράψῃ ἓνα ἔργον ἐπιβαλλόμενον μὲ τὴν σειρὰν του, ὅπου δαμάζει μὲ μεγάλην εὐχέριαν ἓνα ἀπέραντον ὕλικόν ποῦ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ κλάδου εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται, ὑπόκειται εἰσέτι εἰς ἀντιφατικὰς ἀξιολογήσεις ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν.

E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

* *

Δ. Π. ΜΑΝΤΖΟΥΡΑΝΗ, Ἡ παρὰ τὰ Κούναξα μάχη ὡς στρατιωτικὴ καὶ πολεμικὴ ἐνέργεια, Θεσσαλονίκη 1967, Σχ. 8 Μ σελ. 51.

Ὁ αὐτόπτης τῆς παρὰ τὰ Κούναξα μάχης Ξενοφῶν παρέχει τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατ' αὐτὴν καθὼς καὶ τῶν πρὸ ταύτης καὶ τῶν μετὰ ταύτην γεγονότων. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων καθὼς καὶ ἐκ πληροφοριῶν ἐξ ἄλλων ἀρχαίων

συγγραφέων, ὡς τοῦ Διοδώρου, τοῦ Πλουτάρχου ἢ λεξικογράφων καὶ ἀνθολόγων στηριζομένων καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας μαρτυρίας οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἐζήτησαν νὰ συναγάγουν τὰς κρίσεις των, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ συγγραφεῖς καὶ συντάκται ἄρθρων εἰς Στρατιωτικὰς Ἐγκυκλοπαιδείας.

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ ἐν ἐπικεφαλίδι βιβλίου ἐζήτησεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γραφομένων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τῶν μετέπειτα παλαιῶν καὶ νεωτέρων κρίσεων νὰ προβῇ εἰς γενικὴν ἐκτίμησιν τῆς μάχης ὡς ἐνεργείας στρατιωτικῆς καὶ πολεμικῆς.

Πρὸς τοῦτο προβαίνει εἰς ἀνάλυσιν τῆς πολιτικῆς, στρατιωτικῆς καὶ οικονομικῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Περσικοῦ χώρου κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον χρόνους. Ἐκθέτει τὴν ἐξέλιξιν τῆς τότε στρατιωτικῆς τακτικῆς καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Σπαρτιατικῆς φάλαγγος. Τὰ σχέδια τοῦ Κύρου καὶ τὰς προετοιμασίας τῆς ἐκστρατείας του. Τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορείαν, τὴν σύνθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος καὶ τὰ ἐπεισόδια μέχρι τῆς ἀφίξεως εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κλεάρχου καὶ τὴν στρατιωτικὴν του προπαίδευσιν. Καὶ διαγράφει τὰ κατὰ τὴν παράταξιν ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων καὶ τὴν λεπτομερῆ διάταξιν τῶν δυνάμεων συμφώνως πρὸς τὰ σχέδια καὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις ἀμφοτέρων.

Εἶτα ἐκτίθεται ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τῆς μάχης, παρακολουθεῖται δὲ ἰδιαιτέρως ἡ κίνησις τοῦ Κλεάρχου καὶ αἱ ἐνέργειαι του, αἵτινες δὲν συνάδουν πρὸς τὴν ληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κύρου διαταγὴν ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν. Ζητεῖται δὲ νὰ ἐξιχνιασθοῦν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Κλεάρχου ἀκαίρως ἐνεργοῦντος καὶ ἀσυσχετίστως πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ λοιποῦ στρατεύματος, ἐξ ὧν παρεσύρθη εἰς ἀναγκαστικὴν παρέμβασιν ὁ Κύρος εἰς ἣν καὶ ἐφονεύθη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκμηδενισθῇ ὁ πολιτικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὁποίου καὶ μόνον εἶχε νόημα ἡ ὅλη στρατιωτικὴ ἐνέργεια. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν μάχην ὁ Κλέαρχος μόνον τὸν Πρόξενον ἀνεζήτησε πρὸς συνεννόησιν, ἀποφυγῶν νὰ συνεννοηθῇ καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων. Μόλις δὲ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐπληροφορήθη παρ' ἄλλων ὅτι ὁ Κύρος εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας φονευθῆ.

Ὁ Σ. ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, τῶν συγχρόνων καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν στρατιωτικῶν συγγραφέων, ἡμετέρων καὶ ξένων, πρὸς δὲ συμβουλευθεὶς καὶ τὰ ὀριζόμενα εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Ἐγχειριδίου ἐκστρατείας τοῦ ἡμετέρου Στρατοῦ προβαίνει εἰς ἐκτίμησιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Κλεάρχου. Σημειωτέον ὅτι ὁ Σ. διὰ τὴν ἀσφαλεστέραν κρίσιν δὲν ἀφίνει ἐκτὸς ἐξετάσεως καὶ τὴν στρατιωτικὴν προπαίδειαν τοῦ Κλεάρχου, ἤτοι τὰ διδάγματα στρατιωτικῆς τακτικῆς, ἅτινα εἶχε λάβει κατὰ τὰς εἰς ἃς εἶχε μετάσχει μάχας τῆς πατρίδος του εἰς Δῆλιον τῷ 424 καὶ εἰς Μαντίνειαν τῷ 418, ἔτι δὲ περαιτέρω καὶ πῶς τὰ διδάγματα ταῦτα εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις ἐφήρμοσε βραδύτερον ἕτερος Λάκων πολέμαρχος, ὁ Ἀγησίλαος, εἰς τὰς μάχας τοῦ Καστωλοῦ καὶ τῆς Κορωνείας. Ἐξ ὅλων τούτων καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Κλέαρχος ὡς στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ὑπέπεσεν εἰς σειρὰν σφαλμάτων νομίσας ὅτι μάχετο πρὸς τὰ ἀνοργάνωτα στρατεύματα τῶν Θρακῶν καὶ παραγνωρίσας ὅτι

ἐπρόκειτο ἐδῶ περὶ στρατοῦ Κράτους μεγίστου καὶ συγκεκροτημένου. Καὶ τὰ σφάλματά του ἀνάγονται εἰς παραβάσεις τῶν περὶ ἐπιχειρήσεων καὶ περὶ ἐλιγμῶν ἀρχῶν τοῦ πολέμου καθὼς καὶ τῶν περὶ διεξαγωγῆς τῆς ἐπιθέσεως καὶ κατευθύνσεως αὐτῆς, εἰς παράλειψιν ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐπιτυχίας καὶ εἰς ἀστοχίας διοικητικὰς, διότι ἔδειξεν ἀπειθειαν πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον, ἐπέδειξεν ἀνικανότητα ἐν τῇ ἐπιδιώξει ὑπερβολικῆς ἀσφαλείας διὰ τὸ ἰδικόν του σῶμα μόνον, προέβη εἰς ἀήθη ἐν τῇ Σπαρτιατικῇ τακτικῇ καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς βάθος ἀντὶ τοῦ περιορισμοῦ εἰς τὴν κάμψιν αὐτοῦ καὶ τέλος συνεσκέφθη μόνον μὲ τὸν Πρόξενον, ἐνῶ ὤφειλε νὰ συσχεφθῇ μετὰ πάντων τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ τμήματος. Ἀναζητῶν ὁ Σ. τοὺς λόγους τῆς ἐγωϊστικῆς καὶ ἐσπευσμένης ἐνεργείας τοῦ Κλεάρχου διατυπώνει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἐπραξε τοῦτο διὰ νὰ ὑπερφλαγγίσῃ διὰ τῆς ἰδικῆς του ἐπιτυχίας τὸν ἀντιποιοῦμενον τῶν πρωτείων Μένωνα. Ἡ ὑπόνοια αὕτη φαίνεται καὶ εἰς ἡμᾶς λίαν πιθανή. Ἐὰν δὲ ἀπεκλείετο ἡ ἐξήγησις αὕτη, θὰ προεβάλετο ὁ φόβος ὡς ἐλατήριόν του, ὅστις καθ' ἡμᾶς μᾶλλον δέον νὰ ἀποκλεισθῇ. Καὶ πρέπει νὰ εὑρεθῇ μία ἐρμηνεία τῆς παραλόγου ἐνεργείας τοῦ Κλεάρχου, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρωτηθῇ, διατὶ παρέβλεψε τὸν πολιτικὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας, ἥτοι τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Κύρου ὡς βασιλέως, καὶ τὸν διεκυνδύνευσεν τόσον ἀσυλλογίστως, ἀφοῦ χάριν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ διηγηθήσαν 2.000 χιλιόμετρα βασιανιστικῆς πορείας.

Ἡ ὅλη ἀνάλυσις τοῦ Σ., λίαν ἐμπεριστατωμένη καὶ βασιζομένη εἰς πολλὰς γνώμας ἀρμοδίων παλαιῶν καὶ νέων, δικαιολογεῖ πλήρως τὰς ἐκφερομένας ὑπ' αὐτοῦ κρίσεις διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης χωρὶς ἐμφανές τι κενὸν εἶς τε τὴν ἔκθεσιν καὶ τὰς κρίσεις.

Ἐκτὸς τῆς πολεμικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀξιολογήσεως τῆς μάχης ὁ Σ. ἐξάγει συνοπτικῶς ἐν μὲν τῷ προλόγῳ τὴν σημασίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου καὶ τῆς καθόδου τῶν Μυρίων καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐπίδρασιν αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ ἐπιλόγῳ κρίνει τὸ σύγγραμμα τῆς Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος ὡς ἱστορικὸν ἔργον, εὐρίσκων ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἀφήγησιν γεγονότων καὶ ὄχι ἀκριβῆ ἐξιστόρησιν, ἐνῶ οἱ λόγοι τοῦ ἰδίου ἢ ἄλλων προσώπων ἔχουν διατυπωθῇ μὲ ἄνεσιν «ἐν τῷ γραφεῖω». Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διαφαίνεται ἢ μετὰ τὴν γνωριμίαν μετὰ τοῦ Περσικοῦ κράτους διαμορφωθεῖσα ἀντίληψις τοῦ Ξενοφῶντος, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες ὀφείλουσαν νὰ συσπειραθοῦν δεχόμενοι τὴν ἡγεμονίαν τῆς κατὰ συμβεβηκὸς ἰσχυροτέρας πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἦτο ἡ Σπάρτη. Αὕτη ἡ σκέψις ὑπόκειται εἰς τὸν φιλολακωνισμόν τοῦ Ξενοφῶντος, ἀσχέτως ἂν ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητος ἤγαγεν εἰς τὴν εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἤτταν τῆς Σπάρτης εἰς τὰ Λεῦκτρα ὑπὸ τῶν Θηβαίων. Διὰ τῆς Ἀναβάσεως ἠθέλησεν ὁ Ξενοφῶν νὰ προβάλλῃ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ αἱ Ἀθηναὶ συνέβαλον εἰς τὴν ἐνδοξὸν αὐτὴν ἐπιχείρησιν τῆς Καθόδου τῶν Μυρίων, ἥτις ἀπέδειξε πόσον ἀσθενὲς ἦτο τὸ Περσικὸν κράτος, ἀφοῦ ἐν μικρὸν Ἑλληνικὸν σῶμα ἐφθασεν εἰς τὰς πύλας τῆς πρωτεύουσός του, τὸ ἐμυκτήρισε διὰ τῆς ἐπιθέσεώς του καὶ ὑπερήφανον ἀπεχώρησε διὰ μέσου τῆς ἀπεράντου καὶ ὀρεινῆς χώρας του χωρὶς νὰ δυνηθῇ τις νὰ τὸ ἐνοχλήσῃ. Αὕτη ἡ ἐξουθενωτικὴ διὰ τὸ μέγα Περσικὸν κράτος ἐπιχείρησις τῶν Ἑλ-

λήνων ἀπετέλει τιμὴν διὰ τοὺς Ἑλληνας, τῆς ὁποίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετέσχον, τῆς μαρτυρίας δὲ ταύτης στόμα ὑπῆρξε τὸ βιβλίον τοῦ Ξενοφῶντος, τὸ ὁποῖον διὰ τὸ νὰ φαίνεται περισσότερο ἀμερόληπτον ἐξεδόθη καὶ ἀνωνύμως.

Π. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

*
* *

ΓΙΑΝΝΗ ΑΝΑΠΛΙΩΤΗ, Τὸ ξεκίνημα τοῦ Εἰκοσιένα, συγκριτικὴ μελέτη τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας του, Ἐκδόσεις Ἱερῆς Μητροπόλεως Μεσσηνίας ἀριθ. 7, Καλαμάτα 1968, σχ. 8ον Μ, σελ. 64.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης, δόκιμος ἱστορικὸς ἐρευνητὴς καὶ συγγραφεὺς πολλῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν καὶ ἱστορικῶν ἀφηγημάτων, ἐπιχειρεῖ νὰ διακριβώσῃ ποῖον ἀπὸ τὰ πολεμικὰ ἐπεισόδια τῶν ἀρχῶν τοῦ 1821 δύναται νὰ θεωρηθῆ ἰσχυρῶς τῆς φύσεώς του καὶ τῆς σημασίας του ὅτι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον πλήγμα κατὰ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, καὶ ἐπομένως δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀποτελοῦν τὴν ἑναρξίν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ σ. ἐν τοιοῦτον γεγονὸς πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται διὰ μιᾶς νίκης ἐχούσης ἀποτέλεσμα μόνιμον, ἤτοι κατάλυσιν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ ὁμολογημένην μεταβίβασιν αὐτῆς εἰς τὰς ἑλληνικὰς χεῖρας.

Ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν καὶ μὲ παραμερισμὸν τῶν ἄνευ ἐρείσματος πραγματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ φημῶν, θρύλων καὶ ἀταλαιπώρων βεβαιώσεων τῶν διαφόρων ἱστοριογράφων καὶ ἀπομνημονευματογράφων, ἀλλ' ἐν πλήρει εὐλαβείᾳ πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ ἐκδηλωθείσας ἱερὰς ἀπελευθερωτικὰς προσπάθειάς ὁ σ. πιστὸς ὑπῆρέτης τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐξετάζει πάντα τὰ ἱστορικὰ ἐπεισόδια τὰ προηγηθέντα τῆς 25ης Μαρτίου.

Ἀρχίζει μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Σουλίου τῆς 6. Δεκεμβρίου 1820 καὶ συνεχίζει μὲ τὰ τῆς 24. Φεβρουαρίου 1821 τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἐν Μολδοβλαχίᾳ, μὲ τὴν κίνησιν τῆς 19. Μαρτίου τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη καὶ τὴν δοξολογίαν τῆς 23., μὲ τὴν ὑψωσιν τῆς σημαίας ὑπὸ τοῦ Πετρόμπεη ἐν Ἀρεοπόλει τὴν 17. καὶ τὴν κίνησιν τῶν προκρίτων τῆς Μάνης τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τὴν ἀνακοινωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τοὺς Μεσσηνίους ὀπλαρχηγούς· Πάντα τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι ἀξιόλογα καὶ σεβαστά, οὐδὲν ὅμως τούτων πληροῦ τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἀποφασιστικοῦ γεγονότος, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ὡς γεγονὸς τοιοῦτον ἢ ἄλλωσις πόλεως, διὰ νίκης τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταβιβάσεως τῆς ἐξουσίας εἰς ἑλληνικὰς χεῖρας.

Ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς πρώτης ἀλωθείσης πόλεως ὁ σ. στρέφεται πρῶτον πρὸς τὰ Καλάβρυτα καὶ διερευνᾷ τὰς πηγὰς ἵνα διακριβώσῃ τὰς χρονολογίας. Τὰ